

**UNIVERSITAT
JAUME·I**

**TREBALL FINAL DE GRAU EN
MESTRE/A D'EDUCACIÓ
INFANTIL/PRIMÀRIA**

**TÍTOL: El patrimoni de la pedra en sec
com a recurs d'ensenyament a l'escola.**

Nom de la persona a avaluar: **Martina García Bayo**

Nom de la persona a tutoritzar el TFG: **Sergi Selma Castell**

Àrea de Coneixement: **Didàctica de les Ciències Socials**

Curs acadèmic: **2022/2023**

ÍNDEX:

1. RESUM	3
2. JUSTIFICACIÓ	4
3. MARC TEÒRIC	5
4. METODOLOGIA	7
5. OBJECTIUS I CONTINGUTS	8
6. DESENVOLUPAMENT DE LA PROPOSTA	10
6.1. Distribució i temporització	10
6.2. Desenvolupament de les sessions	11
7. AVALUACIÓ	16
8. CONCLUSIONS	17
9. BIBLIOGRAFIA I WEBGRAFIA	18
10. ANNEXOS	19

1. RESUM

La temàtica que planteja aquest treball és la proposta de treballar un recurs del paisatge a l'escola com és la pedra en sec. Aquesta, és una tècnica constructiva del territori valencià realitzada pels nostres avantpassats, es treballava la pedra que traïen de la pròpia terra.

Es pretén donar a conèixer el patrimoni cultural de la pedra en sec a la localitat de Vilafranca, el perquè d'aquestes construccions, les tècniques utilitzades i el seu ús. El que ens portarà a saber sobre la forma de vida dels nostres avantpassats al llarg dels segles i les activitats econòmiques concretes a les quals es dedicaven com són l'agricultura i la ramaderia. Per tant, l'alumnat ha de retrocedir en el temps, endinsar-se i deixar pas a la imaginació. Sent el protagonista del seu aprenentatge amb els docents com a guia d'aquest procés enriquidor.

Aquest procés d'aprenentatge està dirigit cap a l'alumnat del cinquè curs de primària, en l'àrea de Ciències Socials i seguint uns continguts vinculats al currículum d'aquesta assignatura. S'ha de dur a terme tant dins com fora de l'aula. A més, la forma de treballar és tant de manera individual com cooperativa.

Paraules clau

Pedra en sec, patrimoni cultural, història, paisatge, recurs educatiu.

2. JUSTIFICACIÓ

En aquest treball vull mostrar la pedra en sec com a recurs educatiu per a treballar a l'escola. He escollit com a element principal a desenvolupar en el meu Treball de Fi de Grau la pedra en sec perquè és prou desconeguda generalment per a la població que no la té a l'abast i no el suficientment valorada, en alguns casos, per les persones que ho tenen a prop. A més, la tècnica constructiva d'aquesta és considerada Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat per la UNESCO en l'any 2018.

El patrimoni i el paisatge tenen una relació històrica. El concepte de patrimoni històric fa referència al conjunt de béns, tan materials o immaterials, que perduren al llarg del temps i es consideren valuosos per a les persones i la societat, i per tant són mereixedores de la seua conservació i transmissió a les generacions futures. Per això, amb l'elecció de la pedra en sec a Vilafranca com a element del patrimoni històric pretenc promoure la importància de l'educació patrimonial a l'escola, sensibilitzar a l'alumnat dels béns que tenen a l'abast i del valor d'aquests, a més d'apropar-los cap a aquest llegat que possiblement desconeixen.

Des d'una visió personal, un altre aspecte que m'ha portat a fer aquesta elecció és el fet que la pedra en sec ha format part de la meua vida des que vaig nàixer, ja que es troba al meu entorn configurant un paisatge que ens han deixat els meus avantpassats amb molt d'esforç i amb l'ús de les seues mans. És un llegat que perdura intacte amb el pas del temps, en la majoria de les construccions, dibuixant un mar de pedra digne d'admirar per la gran destresa a l'hora de col·locar les pedres i de les hores de treball que suposava.

En aquesta proposta, serà l'alumnat qui anirà descobrint de primera mà i amb el seu enginy la creació d'un territori construït i modificat amb gran saviesa per la intervenció humana. Una construcció que anirà desxifrant, de casetes, murs i parets, corrals, pous... amb la tècnica de la pedra en sec. El que el portarà a endevinar com cadascuna de les pedres emprades, havia passat per les mans d'un paredador, després de triar-la d'un muntó, mirar-la i col·locar-la sobre les altres. Per tant, sobretot, haurà d'observar i fixar-se en tot l'entorn que el rodeja. Obtindrà un gran munt d'informació que s'haurà d'analitzar per tal de comprendre i saber més sobre aquest recurs.

A més, el fet que els alumnes i les alumnes tinguen aquest paper actiu en el seu procés d'aprenentatge farà que estiguen més compromesos i compromeses, pel fet de sentir que tenen el control i l'autonomia del seu progrés. Amb el fet de no rebre una informació de manera passiva, se'ls anima a haver de respondre preguntes, explorar, investigar i reflexionar sobre el que estan aprenent.

3. MARC TEÒRIC

Aquest Treball de Fi de Grau és un recurs patrimonial per a treballar a l'escola. Està enfocat en l'àrea de Ciències Socials. Aquesta matèria estudia els aspectes socials i culturals del comportament humà. El seu objectiu se centra a comprendre, interpretar i explicar els processos socials i les expressions de l'ésser humà. La Geografia i la Història són dues disciplines d'estudi de les Ciències anomenades anteriorment. La primera s'enfoca en l'estudi de la superfície terrestre i com els éssers humans interactuen amb ella, mentre que la segona s'enfoca en l'estudi d'esdeveniments passats i com aquests han influït en el món actual. Totes dues es complementen entre si per a proporcionar una percepció més completa de la societat i la seva evolució al llarg del temps.

Actualment, pel que fa al treball en l'àrea de Ciències Socials a primària, no es tendeix a formar a l'alumnat tenint en compte el paisatge i el patrimoni cultural que aquest comporta, i per tant no es pren el patrimoni com a un contingut o una eina, el que seria del més enriquidor per al currículum. Per tot açò, es genera la necessitat d'una inclusió del patrimoni on aquest pugui ser un fil conductor en l'aprenentatge d'aquesta àrea d'estudi.

Quan es parla de patrimoni és inevitable pensar amb la geografia i el paisatge, ja que aquest últim pot ser considerat com a element patrimonial i relaciona aspectes i elements del medi natural amb l'ésser humà i la cultura desenvolupada per diverses societats. Per a alguns autors el paisatge sempre va de la mà de l'ésser humà, com afirma Selma "el paisaje es una construcción humana y existe porque alguien lo mira, lo observa y lo interpreta con finalidades muy diversas (económicas, estéticas, culturales,...)" (Selma, 2014, p. 200). Així mateix, per a Nogué "la Naturaleza existe perse, mientras que el paisaje, no existe más que en relación al ser humano, en la medida en la que este lo percibe y se apropia de él. Una extensión natural no se convierte en paisaje hasta que nosotros no separemos, no desprendemos de ella un fragmento..." (Nogué, 2010, citat per Morón, 2013, p.239)

Seguint amb aquest concepte de paisatge, com bé detalla Sauer "los trabajos del hombre se expresan en el paisaje cultural, puede haber una sucesión de estos paisajes correspondientes a una sucesión de culturas, estas se derivan del paisaje natural, siendo el hombre un agente distintivo de modificación..." (Sauer, 1925, citat per Morón, 2013, p.240). A través del paisatge s'observen les manifestacions humanes, a més de com es van modificant amb el pas del temps i es té l'oportunitat de descobrir més sobre els treballs i la forma de vida dels avantpassats, al respecte De Nard afirma que: "el paisaje no sólo incluiría aquellos sitios donde existan elementos naturales y culturales de distinción, sino también los territorios de "la vida cotidiana" (De Nardi, 2010, citat per Morón, 2013, p.240). Resulta de gran ajuda per saber que aquestes persones s'han

dedicat a la ramaderia i l'agricultura, degut a l'existència de parets de pedra que separen els terrenys i les casetes per a guardar eines del camp o com a resguard dels pastors. A més de comptadors de pas per al ramat, corrals, pous i fonts. Tot d'acord amb les seues necessitats i amb els mitjans que es posseïen.

Cal destacar que totes les construccions que la pedra en sec comporta no són un element més de l'entorn, sinó que són les que defineixen la singularitat del paisatge. Per tant, és imprescindible definir el concepte de patrimoni descrit per Cuenca com el conjunt de:

“todos aquellos elementos que por razón histórica, estética y en ocasiones, de excepcionalidad, se convierten en símbolos que configuran los referentes identitarios de las estructuras sociales, en función a unos valores mayoritariamente asumidos y legitimados por ellas, representando los aspectos culturales relevantes del pasado y del presente, articulándose, de esa forma, como fuentes básicas para el conocimiento social a través de la interpretación desde una perspectiva holística” (Cuenca, 2002, p.143)

El patrimoni és una part valiosa de la cultura i té un paper important en l'educació, ja que ens ajuda a preservar i conèixer la història i les tradicions dels nostres avantpassats. Per tot açò, compartim la idea de Selma quan afirma:

“se trata, en definitiva, de incorporar la educación patrimonial al proceso de aprendizaje, poniendo en valor todos los recursos al alcance: el propio paisaje, las construcciones del paisaje, los elementos etnológicos, la tradición oral, los museos,..., con la finalidad de formar también en valores a las personas, de forma esencial en el respeto hacia el paisaje para fomentar su protección, difusión y puesta en valor” (Selma, 2014, p.203)

Mitjançant el patrimoni cultural ens connectem amb el passat, cosa que permet aprendre sobre les experiències i pràctiques que diuen a terme els nostres avantpassats. També, es preserva la història, ja que el patrimoni inclou elements que ajuden a l'alumnat a comprendre la història d'un lloc o societat i mantenir viva la seua memòria. En aquest cas, el museu de la pedra en sec i totes les seues construccions. Un altre aspecte important és el foment de la imaginació a partir de les tradicions transmises a través del temps i de manera oral entre generacions, pel fet d'imaginar les formes de vida partint del que conservem o ens han contat.

4. METODOLOGIA

Aquest recurs educatiu es desenvolupa mitjançant una forma de treballar individual per part de l'alumnat en alguna de les activitats, encara que principalment es porta a terme la metodologia basada en l'aprenentatge cooperatiu. Un model pedagògic molt adoptat pels docents que transforma l'ensenyament tradicional amb l'objectiu de treballar les capacitats de l'alumnat de forma conjunta i que resulta ser del més efectiu. Johnson i Johnson, són dos dels pioners de la posada en marxa d'aquest aprenentatge, i junt a Holubec el defineixen de la forma següent:

“la cooperación consiste en trabajar juntos para alcanzar objetivos comunes. En una situación cooperativa, los individuos procuran obtener resultados que sean beneficiosos para ellos mismos y para todos los demás miembros del grupo. El aprendizaje cooperativo es el empleo didáctico de grupos reducidos en los que los alumnos trabajan juntos para maximizar su propio aprendizaje y el de los demás” (Johnson, Johnson i Holubec, 1999)

És una forma d'aprendre que desenvolupa un gran nombre d'avantatges. Implica que els alumnes i les alumnes treballen conjuntament, en lloc de competir entre ells i elles, cosa que els proporciona habilitats per a saber col·laborar. El fet de treballar de manera conjunta per a aconseguir un objectiu comú implica més compromís amb tots els companys i companyes. A més, promou que participen activament en el seu propi aprenentatge, augmentat la capacitat de retenir i aplicar la informació. Aprenen a comunicar-se, escoltar, resoldre conflictes que puguin sorgir. Per tant, podem resumir tots aquests beneficis en els tres aspectes que es mostren a continuació: Augmenta el rendiment de tot l'alumnat, estableix relacions positives entre ell i l'ajuda a aconseguir un desenvolupament saludable tant en l'àmbit social com en el cognitiu.

També, cal destacar el rol del docent i la docent que té un paper fonamental. Ha de planificar, guiar i avaluar el procés d'aprenentatge, facilitant a l'alumnat els recursos, però deixant en tot moment que siga ell el protagonista del seu propi aprenentatge desenvolupat un paper actiu.

Dins d'aquest aprenentatge cooperatiu trobem la tècnica del “puzle d'Aronson” o “grup d'experts” que es duu a terme en una activitat de les sessions proposades. És una ferramenta capaç d'augmentar i millorar les capacitats dels alumnes i les alumnes, ja que s'adapta a les característiques de cadascun tenint en compte en tot moment la diversitat. A més participen tots i de forma igual.

Per tant, es segueixen les quatre fases següents:

1. Fase previa: divisió dels temes.

2. Formació dels grups i preparació de la seua part individualment.
3. Reunió d'experts.
4. Volta al grup inicial.

5. OBJECTIUS I CONTINGUTS

D'una banda, aquest recurs patrimonial presenta uns objectius generals que es pretén que l'alumnat aconseguisca al finalitzar la proposta.

Els **objectius generals** són els següents:

- Saber quin és el patrimoni cultural i local.
- Conèixer en profunditat la pedra en sec a Vilafranca.
- Aprendre a valorar el patrimoni.
- Fomentar el treball en equip.
- Cooperar amb els companys i companyes per tal d'aconseguir un objectiu comú.

D'altra banda, a continuació es mostren els **continguts** i els **objectius específics** amb els quals es relacionen, seleccionats per a treballar en l'àrea de Ciències Socials.

Blocs i continguts del Decret 106/2022		Objectius específics
Bloc 1: Cultura científica	Els ecosistemes. Factors biòtics i abiòtics. Equilibri i conservació.	<ul style="list-style-type: none"> • Saber que és un ecosistema i quins elements el componen. • Conèixer els factors biòtics de la zona, com són la vegetació i la fauna. • Conèixer els factors abiòtics de la zona, com són la temperatura i els minerals.

<p>Bloc 2: Tecnologia i digitalització.</p>	<p>Tècniques cooperatives senzilles per al treball en equip.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ser capaços de treballar i d'aprendre mitjançant la cooperació i la col·laboració en equip. • Arribar a un objectiu comú amb tot l'equip.
<p>Bloc 3: Societats i territoris</p>	<p>Ús de fonts diverses (primàries i secundàries) com a textos, fotografies, mapes, obres d'art, edificis històrics, documents audiovisuals, procedents dels mitjans de comunicació i altres fonts.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Treballar amb fotografies d'elements de pedra en sec.
	<p>Tipologia, paper social i cultural del patrimoni.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Aprendre que és el patrimoni i quins són els seus tipus. • Conèixer el patrimoni de la pedra en sec a Vilafranca.
	<p>Representació cartogràfica.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Conèixer els conceptes d'orientació. • Situar en el mapa cartogràfic del terme de Vilafranca diversos llocs on es troben els elements de la pedra en sec.
	<p>Factors climàtics: distribució dels climes.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Saber quin tipus de clima hi ha a Vilafranca.

6. DESENVOLUPAMENT DE LA PROPOSTA

Aquesta proposta va dirigida a l'alumnat de cinquè de primària i està distribuïda en quatre sessions amb les diverses activitats que es portaran a terme durant el 3r trimestre, en l'àrea de Ciències Socials.

6.1. Distribució i temporització

La distribució i temporització s'ordena de la següent forma:

Sessions	Activitats	Temporització i durada
Sessió 1. Introduïm i coneixem la pedra en sec	Primera part. La pedra en sec com a patrimoni de Vilafranca	Dia 27 de març. Durada d'1 hora i 30 minuts.
	Segona part. Observa, llig, pensa i respon...	Dia 27 de març. Durada d'1 hora i 30 minuts.
Sessió 2. Localització de les construccions i la seua tècnica	Primera part. On trobem la pedra en sec a Vilafranca?	Dia 3 d'abril. Durada d'1 hora i 30 minuts.
	Segona part. Dibuixem parets de pedra en sec	Dia 3 d'abril. Durada de tres hores.
Sessió 3. Els elements de la pedra en sec per mitjà d'un itinerari	Espai 1. La Vega	Dia 10 d'abril. Durada d'un dia de classe complet.
	Espai 2. Camí de la Vega al Pla de Mosorro	Dia 10 d'abril. Durada d'un dia de classe complet.

	Espai 3. El Pla de Mosorro	Dia 10 d'abril. Durada d'un dia de classe complet.
Sessió 4. Cloenda: El Museu de la Pedra en Sec	Activitat 1. Què hem après de la pedra en sec?	Dia 17 d'abril. Durada de dos hores.

6.2. Desenvolupament de les sessions

La primera i la segona sessió estan formades per un títol i es divideixen en dues parts amb una activitat cadascuna, seguides de l'explicació de forma detallada sobre el lloc de realització i el desenvolupament de l'activitat. La tercera sessió és un xicotet itinerari, per tant, està formada pels espais on es realitza, la durada i el desenvolupament de les activitats. La quarta i última sessió està formada per una activitat on trobem el lloc de realització i l'explicació d'aquesta. Finalment, als annexos es poden veure les activitats proposades per a cada sessió.

SESSIÓ 1. Introduïm i coneixem la pedra en sec

Primera part. La pedra en sec com a patrimoni de Vilafranca

El primer dia que comencem a treballar aquest recurs a l'aula, el mestre o la mestra els repartirà a cadascun el "Quadern de la pedra en sec" (Annex 1). En aquest quadern, aniran fent totes les activitats i anotant la informació obtinguda durant les sessions que es tractaran sobre aquest recurs.

Primer, serà necessari definir el concepte de *patrimoni* i dins d'aquest els dos grups que el formen, *el patrimoni cultural i natural* i *el patrimoni immaterial*. Una volta es coneguen els conceptes realitzarem l'activitat 1 (Annex 1), se'ls donaran imatges de diversos patrimonis declarats per la Unesco que trobem a la Comunitat Valenciana i hauran d'esbrinar quins patrimonis són. Seguidament, els relacionaran amb el tipus al qual pertany cadascun.

Per una banda, els patrimonis que hauran d'esbrinar són el *Palmeral d'Elx*, les *Falles de València*, *l'art rupestre de l'arc mediterrani a la península ibèrica* al Barranc de la Valltorta i la *pedra en sec* a Vilafranca. D'altra banda, els tipus de patrimonis que es donen són el *patrimoni cultural immaterial* i el *patrimoni cultural i natural*, explicats anteriorment.

Segona part. Observa, llig, pensa i respon...

Seguirem amb la introducció de la pedra en sec, on el docent o la docent mostrarà a l'alumnat un cabàs amb pedres i els farà diverses preguntes que hauran de respondre al seu quadern en l'activitat 2 (Annex 1). Les preguntes són les següents:

1. *Què és el que veus dins del cabàs?*
2. *Què et suggereixen aquestes pedres?*
3. *Les havies vist abans? On?*
4. *En cas d'haver-les vist abans, quina creus que és la seua utilitat?*
5. *Coneixes el concepte de "pedra en sec"?*
6. *Nomena 3 elements que conegues de pedra en sec.*
7. *T'agradaria saber més coses sobre la pedra en sec? Què t'agradaria saber?*

Amb aquesta sèrie de qüestions es pretén veure quins són coneixements previs de l'alumnat respecte a la pedra en sec i començar a aprofundir més sobre aquesta temàtica.

SESSIÓ 2. Localització de les construccions i la seua tècnica

Primera part. On trobem la pedra en sec?

Seguirem amb la següent sessió a l'aula, on ensenyarem a l'alumnat les nocions bàsiques d'orientació per tal que seguidament, sàpiga situar al mapa cartogràfic de Vilafranca i els seus voltants tres espais on trobem elements de pedra en sec i sobre els quals treballarem posteriorment. Obriran el seu quadern per l'activitat 3 (Annex 1) i encara que és treball autònom, com estan asseguts en grups es poden anar ajudant entre tots i totes. Finalment, el mestre o la mestra projectarà el mapa a la pissarra digital i comprovarem la localització d'aquests elements entre tot el grup.

Les nocions bàsiques d'orientació que hem de saber són les que s'enumeren a continuació:

1. *El nord està a la part superior del mapa, el sud a la part inferior, a la dreta està l'est i a l'esquerra l'oest.*
2. *Quan portem un mapa sempre hem de tenir també una brúixola.*
3. *Hem de situar la brúixola en un lloc pla.*
4. *El nord del mapa ha de coincidir amb el nord de la brúixola, que és el "nord real".*

Una volta adquirides, passarem a situar al mapa cartogràfic tres llocs on trobem pedra en sec. Aquests llocs són *la Vega (parets de pedra en sec)*, *el camí de la Vega al Pla de Mosorro (bassa i pou)* i *el Pla de Mosorro (parets, casetes i corrals de pedra en sec)*. Són tres llocs que no estaran

escrits al mapa, per tant, per a portar a terme la seua localització es mostraran tres pautes diferents, una per a cada lloc. Aleshores, hauran de tenir en compte les nocions bàsiques d'orientació explicades anteriorment, d'aquesta manera les posem en pràctica. Les trobaran explicades al quadern de la següent forma:

1. La Vega està situada a l'est del Racó del Calvo i al nord de la Gargalla.
2. El Camí que va desde la Vega i al Pla de Mosorro...
3. El Pla de Mosorro està situat al sud-est del Camp de Tir i al nord de la Creu Grossa.

Segona part. Dibuixem parets de pedra en sec

En aquesta segona part seguirem treballant a l'aula. Es pretén que l'alumnat sàpiga quins són els tipus de parets que podem trobar i quina és la tècnica de construcció utilitzada. Treballaran en equips de quatre persones i a cada equip se li assignarà un tipus de paret diferent. Els tipus que podem trobar són *sense coronament*, *coronament amb rasclat*, *coronament amb rasclat tombat* i *escalera*.

Per a realitzar-la, el mestre o la mestra projectarà imatges de diversos tipus de parets de pedra en sec a la pissarra digital. Els explicarem que el treball de pedra en sec consisteix en la col·locació d'unes pedres a sobre de les altres, sense cap tipus d'argamassa, procurant aconseguir els següents objectius: estabilitat, funcionalitat i estètica. A més, la pedra no necessita ferramentes molt complexes per al seu tractament.

Per tant, cada equip haurà de dibuixar el tipus de paret assignada fixant-se en les imatges projectades, a més de les que trobaran en l'activitat 4 del quadern (Annex 1). També, llegiran una pauta clara per a la seua realització que diu "*La norma del bon paredador diu que tota pedra ha d'estar damunt de dos pedres i n'ha de tenir dos al damunt*". Dalt d'aquesta norma hi haurà una imatge d'una paret que també poden prendre de referència, i baix un quadre per a dibuixar-la. S'hauran d'imaginar que són paredadors i han de saber ficar les pedres correctament per tal de fer bé el dibuix.

Quan tot l'alumnat haja acabat de fer el dibuix al seu quadern, farem una activitat extra que consistirà en la realització d'un mural amb tots el tipus de parets. De manera que cadascun dels equips plasmarà el tipus de paret que prèviament havien realitzat de forma individual al quadern. El titularem "*Els tipus de parets de pedra en sec*" i el penjarem fora de l'aula per tal que tot l'alumnat de l'escola el pugua veure. Amb la realització del mural es pretén representar una organització dels continguts treballats que siga visualment atractiva, a més de millorar l'entorn educatiu, enriquir l'aprenentatge i aprendre de forma visual, el que augmenta la comprensió i retenció d'informació.

SESSIÓ 3. Els elements de la pedra en sec per mitjà d'un itinerari

Per a portar a terme aquesta sessió, es realitzarà un xicotet itinerari que guiarà a l'alumnat per dos espais característics de la pedra en sec a Vilafranca. Aquests espais són La Vega i el Pla de Mosorro. A més, entre un espai i l'altre podrà apreciar les basses i els pous d'aigua. La sessió tindrà una durada d'un dia de classe complet.

Espai 1. La Vega

Sortirem de l'escola fins a arribar a la Vega, que es troba a una distància de 20 minuts aproximadament. Aquest espai tindrà una durada de dues hores. Una volta arribem allí, el mestre o la mestra tindrà la funció d'animar a l'alumnat a què imagine com en cada racó brolla de la terra la saviesa de centenars de persones que van trobar prop del poble la manera de conrear entre pedres. Per això, podem anomenar a aquesta zona l'horta de Vilafranca, ja que podrem apreciar una rica quantitat de construccions de pedra en sec per a delimitar els horts.

Seguidament, obriran el seu quadern de la pedra en sec per tal de completar l'activitat 5 (Annex 1). Per a portar-la a terme, en grups de tres persones realitzaran la tècnica de treball cooperatiu anomenada "*Puzzle d'Aronson*" o "*grup d'experts*". Numerarem a cada persona dels grups amb un número de l'1 al 3. Aleshores, l'alumnat que tinga el número u es dedicarà a l'apartat del *cultiu*, el que tinga el número dos a l'apartat del *tipus de minerals* i el que tinga el número 3 a l'apartat dels *tipus de parets*. Després, una volta resoltes cadascun es reagruparà amb el seu equip inicial, on ficaran en comú les respostes de cada apartat. Per tant, portaran a terme la resolució per mitjà de l'observació i la indagació amb l'ajuda dels seus companys i companyes.

Espai 2. Camí de la Vega i al Pla de Mosorro

Aquest espai es desenvolupa en el camí entre el primer i tercer espai. Abans de deixar la Vega, cadascú haurà de buscar al seu quadern l'activitat 6 (Annex 1). Allí, trobarà la bassa, a més del pou amb pedra en sec i la seua respectiva explicació amb imatges. Amb els grups que ja tenien formats hauran de buscar aquests dos elements i marcar-los al quadern. Es poden ajudar del mapa cartogràfic que tenen al quadern on estan marcats els llocs amb els elements de pedra en sec.

Espai 3. El Pla de Mosorro

Continuarem pujant fins a arribar al Pla de Mosorro, que es troba una distància de 40 minuts aproximadament. Una volta allí, el primer que farem serà buscar un lloc per seure en cercle i obrir

el quadern. Començarem a resoldre l'activitat 7 (Annex 1) per tal de veure com és el lloc en el qual estem treballant. Hauran de completar els buits d'un text que té relació amb el clima i l'ecosistema.

Després, seguirem amb l'activitat 8 (Annex 1), aquesta consisteix en una sopa de lletres sobre la vegetació i un altra sobre la fauna que trobem en aquesta zona. Aquest tipus d'activitats, resulten ser del més beneficioses per a l'alumnat, ja que requereixen concentració, estratègia i la memòria; tot això suposa un xicotet esforç mental que potencia la seua capacitat lingüística.

Per finalitzar amb aquest espai i amb l'itinerari, és imprescindible conèixer com la tècnica de la pedra en sec s'ha utilitzat per a la ramaderia. Podrem admirar els murs, interpretar com s'han construït, entrar a les casetes per a contemplar els seus sostres. També descobrirem comptadors, gateres, corrals i tindrem l'oportunitat d'endinsar-nos en un assegador.

Aleshores, l'activitat 9 (Annex 1) serà més dinàmica que les dues anteriors i anirem tot el grup junt procurant que ningú es separe en cap moment. Un dels elements essencials de la pedra en sec són les casetes, l'alumnat ha de saber que les utilitzaven els pastors com a refugi davant les inclemències del temps, encara que també els donaven ús els agricultors per als menesters del camp. Poden estar aïllades, integrades o adossades a una paret. A més, resulta del més interessant descobrir que la majoria de casetes no tenen porta i si mirem amb deteniment, podrem observar que difícilment trobarem dos iguals. Coneixerem els diversos tipus d'obertures que presenten les casetes i que trobaran al seu quadern explicat. Hauran d'anar fixant-se, tractar de localitzar-les i escriure el número de vegades que en veuen de cada tipus.

Una vegada completada, aprofitarem per a què a banda de les casetes, tinguen l'oportunitat de poder veure una gran quantitat d'elements que engloba la pedra en sec i que potser passen més desapercebuts. Al quadern, a l'activitat 10 (Annex 1) es mostrarà una imatge amb tots aquests elements, que a més podran localitzar per tal d'admirar-los en primera persona i poder imaginar-se com era la vida allí.

SESSIÓ 4. Cloenda: El museu de la pedra en sec

Què hem après de la pedra en sec?

Finalment, per tal de concloure amb aquest recurs, ens desplaçarem des de l'escola fins al Museu de la Pedra en Sec a Vilafranca. El que els permetrà veure tot allò que ja coneixen. Els continguts del museu es distribueixen per una ampla sala on es gaudeix d'una informació rigorosa del món de l'arquitectura de la pedra en sec, de les seues tècniques, i dels seus usos. La informació s'estructura en panells explicatius amb text i imatge, un documental sobre el procés de construcció de la tècnica de la pedra en sec i una gran maqueta que mostra tots els tipus de paisatge de la

pedra en sec. Farem un recorregut seguint l'ordre de l'explicació feta anteriorment, i finalment ens pararem rodejant la maqueta, que es troba al centre. Aquesta maqueta compta amb els elements de pedra en sec treballats durant totes les sessions anteriors. Per tant, per comprovar si l'alumnat ha assolit els conceptes principals d'aquest recurs, el mestre o la mestra els farà una sèrie de preguntes. Aquestes qüestions són les següents:

- 1. Identifiqueu a la maqueta algun element dels que hem treballat a les anteriors sessions? Quins?*
- 2. Assenyaieu 4 elements que identifiqueu i tracteu d'explicar quin és el seu ús.*

A més tindrem l'oportunitat de veure una de les vistes més privilegiades de tota la Vega, espai treballat en l'itinerari. Mitjançant el museu podem reinterpretar el paisatge ple de pedra i comprendre l'esforç dels veïns de Vilafranca per poder subsistir en aquestes terres transformant el paisatge.

7. AVALUACIÓ

Per a avaluar aquest recurs utilitzarem com a instruments de mesura dues rúbriques, mitjançant les quals els docents podran avaluar a l'alumnat i l'alumnat es podrà avaluar a si mateix, pel que fa al seu treball individual i al seu treball en grup. S'han escollit les rúbriques perquè mitjançant aquesta eina es permet dur a terme una avaluació més objectiva en proporcionar una descripció clara, específica i detallada del que s'espera. En aquestes s'estableixen els criteris esperats per assolir amb aquest recurs i s'han elaborat seguint els objectius generals i específics que presenta aquest treball.

D'una banda, trobem la rúbrica d'avaluació individual del docent o la docent a l'alumnat (Annex 2). Aquesta permetrà avaluar el treball des de la perspectiva dels docents, on a més podran anotar observacions amb comentaris sobre el compliment dels aprenentatges esperats per part de l'estudiantat. El que ajudarà a aquest a comprendre millor el seu rendiment. Poden ser observacions positives on es poden destacar els assoliments i esforços i també poden anotar aspectes a millorar o reforçar.

D'altra banda, trobem la rúbrica d'autoavaluació de l'alumne o l'alumna que es divideix en dues parts. Aquestes parts són el seu treball individual i el seu treball grupal (Annex 2). L'alumnat revisarà i reflexionarà sobre el seu propi treball i el conjunt amb els companys i companyes. Després, anotarà si creu que ha alcançat o no els criteris d'aprenentatge esperats.

Cal recordar que les rúbriques es poden adaptar i personalitzar segons les necessitats i característiques de l'alumnat i dels docents. És important mantenir un equilibri entre la flexibilitat i claredat dels criteris d'avaluació, i assegurar-se que la rúbrica siga justa i coherent per a tot l'estudiantat.

8. CONCLUSIONS

Pel que fa a l'aprenentatge de l'alumnat de primària resulta del més interessant incorporar l'educació patrimonial i donar-li la importància necessària a tots aquells recursos del paisatge que tenim a l'abast. Així, formarem persones en valors, que aprenguen a valorar, respectar i cuidar el patrimoni que els envolta. Per tant, l'objectiu fonamental que es persegueix durant el desenvolupament de la proposta és mostrar el recurs de la pedra en sec a l'escola i que l'alumnat conega quin és el patrimoni cultural i local, que en aquest cas és la pedra en sec a Vilafranca.

Per a això, es duu a terme el disseny d'una proposta formada per quatre sessions amb dotze activitats en total. Totes aquestes persegueixen els objectius anomenat anteriorment. La proposta es porta a terme tant a classe, com a la localitat de Vilafranca i els seus voltants.

En primer lloc, per a realitzar les dotze activitats, es pot veure com prèviament es seleccionen els continguts de Ciències Socials per cinquè de primària al currículum de primària, a partir dels quals es volen crear les activitats i ser treballats en cadascuna d'elles. Així, m'he adonat de la possibilitat que té un contingut de ser treballat amb una gran varietat d'opcions per tal d'enriquir i afavorir un aprenentatge significatiu i actiu de l'estudiantat.

En segon lloc, m'he adonat de la diversitat de formes amb què es pot treballar un recurs i dels avantatges que presenten totes elles. Quan l'alumnat treballa de manera individual ho fa de manera independent el que li permet reflexionar sobre el contingut, en canvi, quan ho fa grupal es fomenta la col·laboració, l'intercanvi d'idees i l'aprenentatge mutu. Aquest treball es pot fer tant a l'escola com fora de l'escola, el que dona l'oportunitat d'explorar i profunditzar el contingut d'una manera diferent a la qual està acostumat.

També, cal destacar el fet de poder treballar amb un recurs que es té a l'abast, perquè pense que ens ofereix l'oportunitat d'aprofitar al màxim els recursos disponibles de l'entorn més proper. A més, s'aprèn a través de l'experiència directa, mitjançant visites i observacions. I permet desenvolupar en l'alumnat habilitats d'investigació com són la recopilació d'informació, l'anàlisi de dades, fer-se preguntes, respondre preguntes...

Finalment, realitzar aquest projecte ha augmentat els meus coneixements pel que fa a la pedra en sec i pense que resulta del més útil per a conèixer i valorar el patrimoni més pròxim. També, per a gaudir de treballar les Ciències Socials des d'una perspectiva diferent.

9. BIBLIOGRAFIA I WEBGRAFIA

Cuenca López, J.M (2002): "El patrimonio en la Didáctica de las Ciencias Sociales. Análisis de concepciones, dificultades y obstáculos para su integración en la enseñanza obligatoria", p.240. Huelva: Universidad de Huelva. Recuperat de:

[El patrimonio en la didáctica de las ciencias sociales: análisis de concepciones, dificultades y obstáculos para su integración en la enseñanza obligatoria \(uhu.es\)](#) [Consultat el 18/05/2023]

DECRET 106/2022, de 5 d'agost, del Consell, pel qual estableix el currículum i desenvolupa l'ordenació de l'Educació Primària a la Comunitat Valenciana, València.

Johnson, D. W, Johnson, R. T i Holubec, E. J (1999): *El aprendizaje cooperativo en el aula*. Buenos Aires: Paidós.

Morón, M del C. (2013): "Paisaje y geografía: una oportunidad para educar en patrimonio", en Estepa, J. (Ed.), *La educación patrimonial en la escuela y el museo: investigación y experiencias*, p.237-247. Huelva: Universidad de Huelva.

Selma Castell, S (2014): "El paisaje cultural de las huertas históricas valencianas como modelo para el aprendizaje del entorno". *El patrimonio: riqueza conceptual y proyección educativa*, p.199-205. Granada: Universitat de Granada.

Tortosa, P (2013): *Vilafranca. Un mar de pedra seca a mil metres d'altitud*. Edicions 96.

Ajuntament de Vilafranca (2020): *Museu de la Pedra en Sec*. Vilafranca. Recuperat de: [Inici | Museu Pedra en Sec](#) [Consultat el 15/05/2023]

Generalitat Valenciana: *Pedra Seca*. Conselleria de Educació, Cultura y Deporte. Recuperat de: [Pedra seca - Generalitat Valenciana \(gva.es\)](#) [Consultat el 15/05/2023]

10. ANNEXOS

Els annexos presenten el següent guió:

Annex 1 - *Quadern de la pedra en sec*

Activitat 1. La pedra en sec com a patrimoni de Vilafranca (Sessió 1. Primera part)

Activitat 2. Observa, llig, pensa i respon... (Sessió 1. Segona part)

Activitat 3. On trobem la pedra en sec? (Sessió 2. Primera part)

Activitat 4. Dibuixem parets de pedra en sec (Sessió 2. Segona part)

Activitats 5, 6 i 7. La Vega (Espai 1 de l'itinerari)

Activitat 8. Camí de la Vega al Pla de Mosorro (Espai 2 de l'itinerari)

Activitats 9, 10, 11 i 12. El Pla de Mosorro (Espai 3 de l'itinerari)

Annex 2 - Rúbriques d'avaluació

a. Rúbrica d'avaluació individual del docent o la docent a l'alumnat

b. Rúbrica d'autoavaluació de l'alumnat individual i grupal

QUADERN DE LA PEDRA EN SEC

NOM I COGNOMS:

CURS:

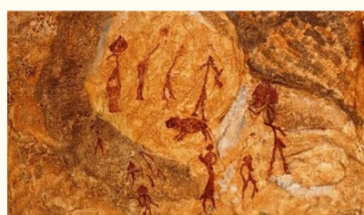

ACTIVITAT 1. LA PEDRA EN SEC COM A PATRIMONI DE VILAFRANCA

Donades les següents imatges, tracta de desxifrar de quins patrimonis que tenim a prop es tracta. Després, unint els punts, relaciona'ls amb el tipus al qual pertany cadascun.

•

•

• PATRIMONI CULTURAL IMMATERIAL

•

• PATRIMONI CULTURAL I NATURAL

•

ACTIVITAT 2. OBSERVA, LLIG, PENSA I RESPON...

Fitxa't amb el cabàs de pedres que ha portat la mestra a classe i respon el següent qüestionari:

1. Què és el que veus dins del cabàs?

2. Què et suggereixen aquestes pedres?

3. Les havies vist abans? On?

4. En cas d'haver-les vist abans, quina creus que és la seua utilitat?

5. Coneixes el concepte de "pedra en sec"?

6. Anomena 3 elements que conegues de pedra en sec.

7. T'agradaria saber més coses sobre la pedra en sec? Què t'agradaria saber?

ACTIVITAT 3. ON TROBEM LA PEDRA EN SEC?

Llig les nocions bàsiques per a portar a terme una bona orientació. A continuació, fixa't amb les pautes i situa els tres espais amb elements de pedra en sec al mapa cartogràfic de Vilafranca i els seus voltants.

Si bons aventurers voleu ser, aquestes nocions bàsiques d'orientació haureu de conèixer:

1. El nord està a la part de dalt del mapa, el sud a la part de baix, a la dreta està l'est i a l'esquerra l'oest.
2. Quan portem un mapa sempre hem de tenir també una brúixola.
3. Hem de situar la brúixola en un lloc pla.
4. El nord del mapa ha de coincidir amb el nord de la brúixola, que és el "nord real".

Aquestes són les tres pautes que hauràs de seguir per a poder situar els tres llocs al mapa cartogràfic:

1. La Vega està situada a l'est del Racó del Calvo i al nord de la Gargalla.
2. El Camí que va des de la Vega al Pla de Mosorro està situat a l'oest de les Serrades.
3. El Pla de Mosorro està situat al sud-est del Camp de Tir i al nord de la Creu Grossa.

ACTIVITAT 4. DIBUIXEM PARETS DE PEDRA EN SEC

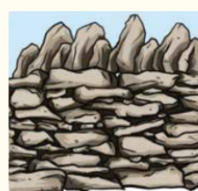
Fixa't en els tipus de parets que podem trobar i donada la seua norma de construcció, dibuixa el tipus de paret assignat al teu equip.

SENSE CORONAMENT

CORONAMENT AMB
RASCLET

CORONAMENT AMB
RASCLET TOMBAT

ESCALERA

La norma del bon paredador diu que tota pedra ha d'estar damunt de dos pedres i n'ha de tenir dos al damunt.

TIPUS DE PARET:

ACTIVITAT 5. LA VEGA

Amb les paraules proposades al quadre, tracta de completar els buits d'aquestes oracions sobre el tipus de cultiu que portaven a terme els nostres avantpassats.

D'entre les pedres de Vilafranca i a la Vega especialment, els nostres avantpassats que es dedicaven a van trobar la forma de subsistir i obtenir productes bàsics. Amb eines molt senzilles acudien als bancals per a segar , o

el blat	la civada
l'ordi	l'agricultura

Relaciona cada tipus de pedra que podem trobar a les parets de pedra en sec amb la seua imatge corresponent.

1. Pedra calcària

2. Pedra sílícia

3. Pedra pissarra

Tracta de localitzar aquests tipus de parets i relaciona'ls amb la seua imatge corresponent.

CORONAMENT EN RASCLET

SENSE CORONAMENT

ESCALERA

CORONAMENT EN RASCLET TOMBAT

ACTIVITAT 6. CAMÍ DE LA VEGA AL PLA DE MOSORRO

Busca els dos elements descrits i marca amb una X al quadre una volta els localitza.

Bassa

Es feia allí on es podia recollir aigua d'alguns brolladors o de la pluja, per a mantenir-la durant algun temps i abeurar el ramat. El fons de la bassa i les parts per on es podia escapar l'aigua eren d'argila i es construïa una paret de pedra en sec per on podia entrar l'aigua.

Pou

Perforació de forma cilíndrica que aprofundeix fins que apareix aigua de vetes superficials o del propi nivell freàtic. El forat del pou es recobria amb una paret de pedra en sec per a evitar que s'enfonsés i alhora permetre l'entrada de l'aigua del subsòl.

ACTIVITAT 7. EL PLA DE MOSORRO

Completa els buits amb les paraules que es proposen.

Quin és el clima de Vilafranca?

Vilafranca està englobada en allò que els climatòlegs anomenen regió de clima, caldria afegir clima mediterrani d'interior molt pròxim al clima Els hiverns són molt a causa de les temperatures i dels vents del mestral i tramuntana que provoquen molts dies sensacions tèrmiques A més, el clima influeix en l'existència d'una vegetació i d'una fauna determinada.

tèrmiques	baixíssimes	altes	llargs	
curts	mediterrani	vents	continental	baixes

Abans de veure la fauna i vegetació que trobem en aquesta zona, cal saber que és un ecosistema i quins elements el formen.

Un ecosistema està format per i que habiten en ell.

El conjunt es denomina vegetació.

Al conjunt se li denomina fauna.

pels éssers vius	d'animals
un medi físic	de plantes

ACTIVITAT 8. EL PLA DE MOSORRO

Resol les següents sopes de lletres sobre la vegetació i la fauna.

LA VEGETACIÓ

CARRASCA

SAVINA

ARGELAGA

TIMÓ

ESPÍGOL

V	M	X	O	Z	M	S	O	U	U	S
I	N	R	A	R	G	E	L	A	G	A
T	I	M	Ó	A	A	D	A	G	D	H
Z	P	K	H	O	V	P	C	W	I	E
Z	C	A	R	R	A	S	C	A	U	W
M	R	B	V	G	G	V	O	C	R	T
H	A	J	N	U	U	R	X	A	H	X
S	F	N	C	Y	R	S	R	U	R	V
G	U	S	A	V	I	N	A	N	P	H
H	I	N	V	L	T	E	K	J	N	W
L	Q	R	E	S	P	Í	G	O	L	I

LA FAUNA

CABRA

LLEBRE

CORB

ÀGUILA

ESCURÇÓ

L	L	E	B	R	E	E	A	F	J	N
J	A	H	S	C	H	Y	G	I	P	B
L	U	E	Z	Y	O	B	X	Y	M	Q
M	S	D	V	B	X	P	Q	W	M	N
E	T	R	D	N	Q	X	W	U	K	B
G	D	D	V	D	Q	I	G	R	Q	O
N	N	M	P	C	O	R	B	P	P	W
D	O	D	H	C	A	B	R	A	I	F
D	M	U	N	T	E	S	A	S	X	R
J	D	X	E	S	C	U	R	Ç	Ó	Z
Z	À	G	U	I	L	A	X	N	Y	J

ACTIVITAT 9. EL PLA DE MOSORRO

Donats els tipus d'obertures que podem trobar a les casetes de pedra en sec, tracta de localitzar aquestes imatges i indica quin tipus d'obertures tenen.

Retall d'un taulell del Pla de Mosorro

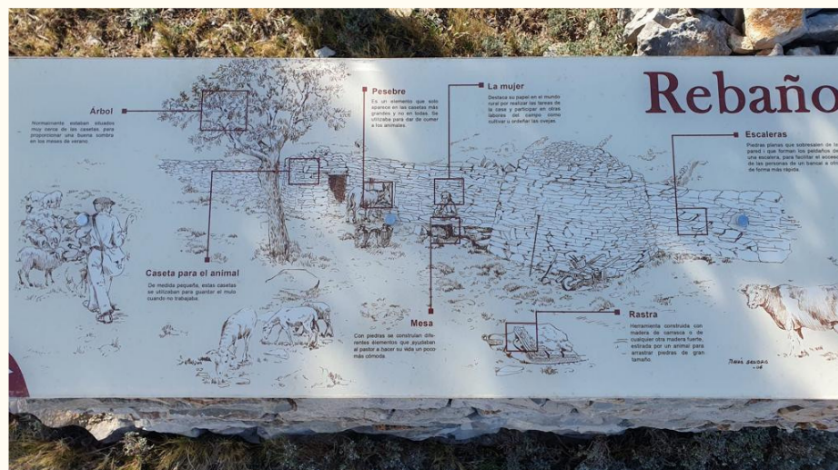

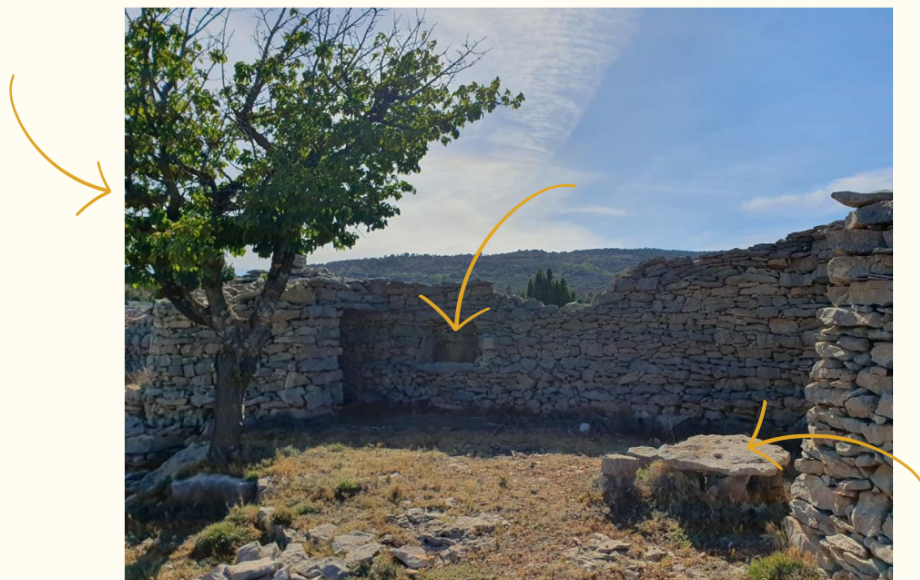

ACTIVITAT 10. EL PLA DE MOSORRO

Localitza la segona imatge i tracta de situar-hi alguns dels elements assenyalats a la primera imatge.

Retall d'un taulell del Pla de Mosorro

Annex 2. Rúbriques d'avaluació

a. Rúbrica d'avaluació individual del docent o la docent a l'alumnat

RÚBRICA D'AVALUACIÓ INDIVIDUAL DEL DOCENT O LA DOCENT A L'ALUMNAT			
Nom de l'alumne o alumna:			
INDICADORS D'AVALUACIÓ			
APRENTATGE ESPERAT	ACONSEGUIT	EN PROCÉS	TÉ DIFICULTAT
Sap que és un ecosistema i quins elements el componen			
Coneix els factors biòtics de la zona com són la vegetació i la fauna			
Coneix els factors abiòtics de la zona com són la temperatura i els minerals			
Aprèn que és el patrimoni i quins són els seus tipus			
Coneix el patrimoni de la pedra en sec a Vilafranca			
Coneix els conceptes d'orientació			
Situa en el mapa cartogràfic del terme de Vilafranca diversos llocs on es troben els elements de la pedra en sec			
Sap quin tipus de clima hi ha a Vilafranca			
OBSERVACIONS:			

b. Rúbrica d'autoavaluació de l'alumnat

RÚBRICA D'AUTOAVALUACIÓ DE L'ALUMNAT		
Nom de l'alumne o alumna:		
AVALUACIÓ INDIVIDUAL		
CRITERIS A AVALUAR	SÍ	NO
Aprenc que és el patrimoni i quins són els seus tipus		
Conec el patrimoni de la pedra en sec a Vilafranca		
Conec els conceptes d'orientació		
Presente una bona actitud i disposició davant aquest recurs		
AVALUACIÓ GRUPAL		
CRITERIS A AVALUAR	SÍ	NO
Sóc capaç de treballar i d'aprendre mitjançant la cooperació i la col·laboració en equip.		
Arribe a un objectiu comú amb tot l'equip.		
Sóc capaç de comunicar-me de forma efectiva amb tot l'equip		